

Από την περασμένη Παρασκευή, ο Ζακ Ντερνιτά δεν είναι πια ανάμεσά μας

Ένα πνεύμα σε διαρκή απορία

Του ΘΑΝΑΣΗ ΠΙΛΑΚΕΤΣΗ

Αργά τη νύχτα της περασμένης Παρασκευής, ο Ζακ Ντερνιτά άφησε την τελευταία του πνοή. Όπως ήταν γνωστό, ο Γάλλος φιλόσοφος υπέφερε τα τελευταία δύο χρόνια από καρκίνο του παγκρέατος. Το 1991, μια Ιταλίδα δημοσιογράφος είχε θέσει στον Ντερνιτά τώ ερώτημα: «Πώς κατορθώνετε να μη φοβάστε τον θάνατο;». Και αυτός είχε απαντήσει: «Βρισκομαι στη χειρότερη θέση για να σας απαντήσω, επειδή ο φόβος του θανάτου, η σχέση με τον θάνατο με απασχολεί κάθε στιγμή, δεν αφέθημαι παρά μόνον αυτό, δεν είμαι παρά φόβος του θανάτου και δεν ζω παρά με έναν τρόπο που θα μπορούσαμε να τον πούμε "μεταθανάσιο".

Όλα όσα μου συμβαίνουν, μου συμβαίνουν με αφητηρία τον θάνατο μου ή τη θνητότητα μου. Άλλα αυτός ο φόβος, με εξάγει τις σπανείς στιγμές στις οποίες με παραλείπει εντελώς, με κάνει να γράφω.

Η γραφή είναι η μόνη απάντηση που έχω. Όχι ως ελπίδα επιβίωσης ή αθανασίας, αλλά ως ίχνος από το οποίο μπορώ να απομακρυνθώ και που επομένως μου σηματοδοτεί την απουσία μου. Το να γράφω σημαίνει να αφήνω ένα ίχνος, από το οποίο μπορώ να απομακρυνθώ. Η γραφή, επομένως, μου σηματοδοτεί την απουσία μου, τον θάνατό μου, και ταυτόχρονα με βοηθάει να σκεφτώ αυτο που είναι, έτσι όπως είναι, δηλαδή χωρίς εμένα» («Corriere della Sera», 10-3-1991).

Ο Μπλανσό είχε γράψει ότι η τέχνη είναι «αντίσταση στη μοναξιά και στον θάνατο». Για τον Ντερνιτά, η γραφή ήταν μεν μια αντίσταση αλλά ήταν ταυτόχρονα και μια εμπειρία της μοναξιάς και του θανάτου.

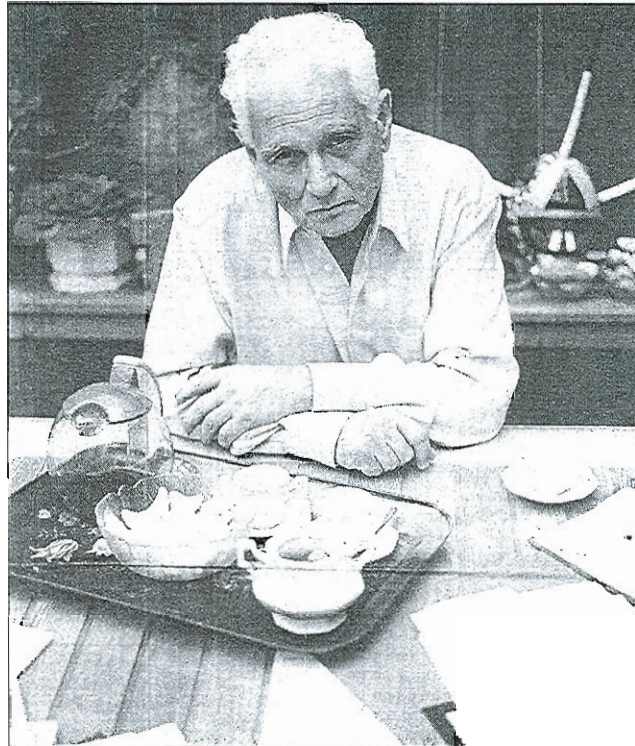
Μεχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70, το αν ο Ντερνιτά ήταν ένας φιλόσοφος ή ένας κριτικός, ένας σοφιστής ή ένας σκεπτικιστής, ένας ταχυδακτυλοουργός του λόγου ή ένα είδος «μαγού» του στοκαισμού, προκάλεσε συζητήσεις και διαρρήσεις τα πνεύματα. Στη δεκαετία του '80 οι αντιτάσεις του ακαδημαϊκού κόσμου είχαν κληθεί και ο Ντερνιτά κέρδισε όχι μόνο την παγκόσμια φήμη, αλλά και την καθολική σχεδόν αναγνώριση της φιλοσοφικής σημασίας του έργου του. Σήμερα, ο Ντερνιτά διαβάζεται πλέον όχι σαν εκπρόσωπος της «μη-φιλοσοφίας» του μεταμοντερνισμού (σύμφωνα με την παλιά, ευρέως διαδεδομένη προκατάληψη), αλλά ως εκφραστής μιας από τις τελευταίες μεγάλες φιλοσοφικές απόπειρες του 20ού αιώνα.

Τρεις περίοδοι στη σκέψη

Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές περιόδους στη σκέψη του Ντερνιτά. Στα πρώτα του βήματα στη φιλοσοφία, και παρά τις επιρροές που δέχεται από τα «νισαϊκά» κείμενα των Μπλουάζ και Μπλανσό, στηρίζεται κυρίως στη φαινομενολογία του Χούσερλ και ριζοσπαστικοποιεί τον αντιθετικιστικό της προσανατολισμό. Σε μια δεύτερη περίοδο, στη μετάβαση από τη δεκαετία του '60 στη δεκαετία του '70, τοποθετούνται οι μελέτες του για τη γραφή και τη διαφορά, το ίχνος και τη γραμματολογία. Υστερα από τη δεκαετία του '80, τέλος, ο Ντερνιτά διαλέγεται πιο συχνά με το παρόν και οι παρεμβάσεις του αποικτούν ευθέτερα πολιτικό και κοινωνικό χαρακτήρα και γίνονται πιο ριζοσπαστικές, χωρίς να αποσιωχούνται ωστόσο από έναν βαθύ και πυκνό θεωρητικό προβληματισμό.

Αυτός ο τελευταίος Ντερνιτά συλλέγει τόσο από την ιστορία της σκέψης, όσο και από την επικαιρότητα, τις αφορμές για να αναπτύξει ένα πρόγραμμα έρευνας που τείνει στη βαθιά και ριζοσπαστική ανανέωση του Διαφωτισμού.

Όταν ο Ντερνιτά σχολιάζει τη δυτική μεταφυσική φιλοσοφική παράδοση και αποκαλύπτει τις εσωτερικές της αντιφάσεις, ο στόχος του δεν έγκειται στο να διαπιστώσει απλώς τις αποικτικές της ή να διακηρύξει τη χρεοκοπία της. Η προσοχή του τείνει, αντίθετα, στο να διασώσει και να ανανεώσει την κριτική δύναμη του στοχασμού, για να την οδηγήσει ως τις πιο ακραίες της συ-

νήψεις. Η ιδέα της «αποδόμησης», ως μιας μορφής ατελείωτης ανάλυσης, που πρέπει να εφαρμόζεται στα κείμενα της φιλοσοφικής παράδοσης, βασίζεται πάνω σε αυτή την προϋπόθεση. Αλλά η σαγήνη της κριτικής και αποδομητικής εργασίας του Ντερνιτά, οι ιδιοφυείς ερμηνευτικές ασκήσεις με τις οποίες αποσυναρμολογεί ολόκληρους τομείς της δυτικής φιλοσοφίας, οδηγούν συχνά τους αναγνώστες του στο να παραγνωρίσουν μια απλή αρχή που αυτός θεωρούσε θεμελιώδη: την ιδέα δηλαδή ότι η «αποδόμηση» έχει πάντοτε και το νόημα μιας «αναδόμησης» και μιας νέας κριτικής θεμελίωσης.

Τίποτε δεν είναι απλό

Ο Ροζέ-Πολ Ντρού άγραφε για τον Ντερνιτά: «Με αυτόν τον σκοπαστή τίποτα δεν είναι ποτέ απλό. Τουλάχιστον τίποτα απ' ό,τι ευθύς εξ αρχής θεωρούμε αφελώς πως μπορεί να είναι απλό. Ένα ερώτημα κρύβει πάντοτε ένα άλλο, όλα είναι πιο πολύπλοκα από όσο νομίζουμε. Πάντοτε. Θα μπορούσαμε αυτό να αποτελέσει μια πρώτη μινυματιστική προσέγγιση αυτού του τρόπου που ονομάζεται "αποδόμηση", με τον οποίο ο Ζακ Ντερνιτά συνέδεσε οριστικά το όνομά του (...). Η αποδόμηση συνίσταται στο να εξετάζουμε τα δεδομένα των λόγων, των θεωριών, των θεωριών. Όχι για να τους καταστρέψουμε ή να τους διαλύσουμε, πράγμα που θα ήταν αδύνατο ή παράλογο, αλλά για να ακυρώσουμε τα αυτονόητα και ίσως και το βάρος τους. Το ζητούμενο είναι να αφαιρέσουμε ό,τι έχει κατακαθίσει, να αποσυνθέσουμε ό,τι έχει απολιθωθεί ή παραφορτωθεί και όχι να τα ισοπεδώσουμε όλα. Η αποδόμηση της Μεταφυσικής θα ήταν λοιπόν ένας τρόπος για να προσδώσουμε στη σκέψη (στους λόγους, στις θεωρίες, τους θεσμούς) ζωνάνια, κίνηση και επιπλέον ένα μέλλον» («Le Monde», 16-11-2001).

Έχουν χαρακτηρίσει τον Ντερνιτά μηδενιστή, σχετικιστή, σκεπτικιστή, μεταμοντέρνο κοκ. Νομίζουμε ότι πρόκειται για εσφαλμένες και παραπλανητικές ετικέτες. Η σκέψη ενός φιλο-

«Το να γράφω σημαίνει να αφήνω ένα ίχνος από το οποίο μπορώ να απομακρυνθώ. Η γραφή μου σηματοδοτεί την απουσία μου το θάνατό μου και ταυτόχρονα με βοηθάει να σκεφτώ αυτό που είναι, έτσι όπως είναι, δηλαδή χωρίς εμένα»

σόφου, όπως ο Ντερνιτά, δεν μπορεί να συνοψιστεί και να εγκλισηθεί στο σώμα μιας οριστικής θεωρίας, να προσδιοριστεί διηλωθεί με μια σταθερή και αμεταβλήτη μορφή. Η κατηγορία ότι είναι ένας «εκχθρός» του Διαφωτισμού διαψεύδεται ρητά από τον ίδιο και από το έργο του. Εξάλλου, ένας φιλόσοφος δεν μπορεί να μην εργαζεται για τον Διαφωτισμό, γιατί διαφορετικά θα ήταν σκοταδιστής (αν και δεν έλειψαν και οι σκοταδιστές φιλόσοφοι). Ο Ντερνιτά ωστόσο γνώριζε πολύ καλά ότι δεν υπάρχει χειρότερος σκοταδιστής από εκείνον που πιστεύει ότι είναι ένας τέλειος διαφωτιστής, ότι εννοαρκώνει δηλαδή αυτοπροσώπως τις αξίες της προόδου και της ορθολογικότητας.

Σε ο,τι αφορά τη σχέση του με τον μεταμοντερνισμό και πάλι ο ίδιος ο Ντερνιτά είχε ξεκαθαρίσει τη θέση του: «Όσο για τη μετανεωτερικότητα, εγώ ποτέ δεν έχω χρησιμοποιήσει αυτή τη λέξη, ούτε και αισθάνθηκα ποτέ ότι εκπροσωπούμαι στην εργασία μου από αυτόν τον όρο, κυρίως επειδή η ιδέα της μετανεωτερικότητας προϋποθέτει μια χρονολογική και μια γραμμική διαίρεση της Ιστορίας, ένα πριν και ένα μετά, πράγμα που μου φαίνεται ακατάλληλο για να περιγράψει τη σχέση μου ή τη θέ-

ση της εργασίας μου στην Ιστορία. Από την άλλη μεριά, τα πράγματα που αποκαλούνται "μεταμοντέρνα" το κάνουν να αν είναι ξεπεράσει την εποχή του Διαφωτισμού και δεν πιστεύω ότι έτσι έχουν τα πράγματα. Το ζητούμενο είναι να επαναπροσέινουμε την ιδέα του Διαφωτισμού, όχι όπως αυτή εκδηλώθηκε στον 18ο αιώνα στην Ευρώπη, αλλά καθιστώντας τη σύγχρονη, τοποθετώντας τη στην πρόοδο του λόγου» («La Jirnaad», 3-5-2002).

Απαντώντας, τέλος, σε όσους τον επεκρίναν για μηδενισμό, ο Ντερνιτά δήλωνε: «Όχι, δεν είμαι ο μηδενιστής που πολλοί νομίζουν, ο άνθρωπος που δεν πιστεύει σε τίποτα, που υποστηρίζει ότι τίποτα δεν έχει νόημα. Αυτό τα λένε άνθρωποι που δεν με έχουν διαβάσει ποτέ. Ποτέ δεν είπα ότι είμαστε κλεισμένοι στη γλώσσα. Στην πραγματικότητα, λέω το αντίθετο και η αποδόμηση του λογοκεντρισμού είχε στόχο ακριβώς την απογύμνωση εκείνης της φιλοσοφίας, σύμφωνα με την οποία όλα είναι γλώσσα».

Κριτικές αποστάσεις

Τα τελευταία χρόνια, ο Ντερνιτά διαλεγόταν πιο ζωνά με το παρόν και διατύπωνε πολιτικά ριζοσπαστικές θέσεις, που αμφισβητούσαν τη νέα δογματική ορθοδοξία, τη νεοφιλελεύθερη συνειδηση της «μετακομμουνιστικής» εποχής. Διατηρούσε ωστόσο πάντοτε τις κριτικές αποστάσεις του από τη σοατρική μορφή του «στρατευμένου» διανοούμενου. Στο έργο του είχε «αποδομήσει» μεθοδικά αυτή τη μορφή, καθώς είχε αναστοχαστεί σε βάθος τις θεωρητικές προϋποθέσεις της και τους ορους της αποτελεσματικότητας της. Ο Ντερνιτά γνώριζε πολύ καλά ότι ένας τρόπος για να είναι κανείς απολιτικός, σήμερα είναι και να επαναλαμβάνει τελετουργικά την επαναστατική ρητορική που κληρονομήσαμε από το παρελθόν, να συνεχίζει να προπαγανδίζει προγράμματα που έχουν αποτύχει ή εξαντληθεί και να προσαρμόζει τον λόγο του σε προκαθορισμένους και προβλεπόμενους κώδικες.